

POČIATKY HNEDOUHOLNÉHO BANÍCTVA VO VEĽKOM KRTÍŠI A ČINNOSŤ BANE EVA¹

Pavel HRONČEK

Abstract: *The beginnings of brown coal mining in Veľký Krtíš and the mining activity in Eva Mine.* The introductory part of the study describes the beginnings of brown coal mining in the area of Veľký Krtíš at the end of the first half of the 19th century. Mining activities were concentrated in the southeastern part of the municipality, in the locality called Prevrátený Stream. In this area, coal seams were exposed at the surface by erosion in form of large potholes. At the outlets of these seams, adits began to be driven, which gradually opened the deposit. The main part of the study deals with the history of Eva Mine opened in the area.

In April 1861, Andrej Krasislav Mešša from Veľký Krtíš had officially registered the Eva mining field. In this field was subsequently opened the opening mining work - Božie požehnanie Gallery (Gallery of God's blessing). Gradually, this brown coal mine, called Eva, thanks to the skill of its owner has become a prosperous mining company, which sold its coal not only in its surroundings, but also in the cities of Šahy and Balážske Ďarmoty. The mine prospered even after the death of A. K. Mešša in 1886, when it was taken over by a skilful businessman and a graduate of the Mining Academy in Banská Štiavnica, his son Andrej. The mine flourished until the beginning of the 20th century. Later it began to gradually decline due to the loss of markets (disintegration of Austro-Hungarian Empire) and poor condition of transport system (absence of railways) until it finally ceased to exist at the beginning of the 20th century.

Key words: Brown coal. Mining history. Veľký Krtíš cadastral area. Mining underground spaces.

Banská činnosť zameriavajúca sa na ťažbu hnedého uhlia bola v minulosti sústredená na hranici historických chotárov Veľkého a Malého Krtíša v Medokýšnej doline. Medokýšna dolina sa nachádza 2 km juhovýchodne od Veľkého Krtíša. Jej priestor bol zložito rozdelený medzi obidve obce. Ostrov katastrálneho územia Malého Krtíša ležal v katastrálnom území Veľkého Krtíša. Po zmenách v 30. rokoch 20. storočia bolo jeho katastrálne územie už kompaktné a hranica viedla po Medokýšnom potoku, ktorý je ľavostranným prítokom potoka Krtíš. Tieto zmeny spôsobili, že bane ležiace pôvodne v chotári Veľkého Krtíša (tak ich zaznamenávajú aj archívne dokumenty) sú v súčasnosti v katastrálnom území Malého Krtíša.

Prvé pokusy o ťažbu hnedého uhlia v okolí Medokýšnej doliny už v prvej polovici 19. storočia nepriamo dokladajú názvy v chotári Veľkého Krtíša na pravej strane Krtíšskeho potoka. Katastrálna mapa Veľkého Krtíša z roku 1822 tu zobrazuje a po-

1 Príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu VEGA, č. 1/0236/18 *Environmentálne aspekty životného prostredia vybraných banských lokalít na Slovensku v stredoveku a začiatkom novoveku.*

menúva rozsiahlu výmoľovú dolinu ako *Bánsky potok* a prislúchajúcu chotárnu časť v tvare *Zdola Bánskeho potoka*.² Môžeme predpokladať, že uhoľný sloj tu vystupoval na povrch na stenách výmoľa, tak ako to bolo v iných lokalitách západnej časti Novohradu. Voľne vystupujúce uhlie mohlo byť „ťažené“ miestnym obyvateľstvom. Názov *Bánsky potok* sa postupne vytrácal, už v katastrálnej mape z roku 1867³ bol uvedený v tvare *Bánstják*, podobne ako je tomu aj v súčasnosti. Keďže prvé kutacie práce, prípadne i ťažba uhlia neboli úradmi evidované, mohla obdobná situácia nastať aj vo východnejšie ležiacej Merdokýšnej doline, kde uhoľné sloje vychádzali na povrch v strmých stenách hlbokých a rozsiahlych výmoľov jej juhovýchodnej časti v lokalite Čerešniak a Prevrátený potok.⁴ Tento stav potvrdzujú aj prvé písomné správy o výskyte uhlia v tomto priestore.

Prvýkrát sa o výskyte uhlia na hranici chotárov Veľkého a Malého Krtíša (*Nagy és Kiskürtös*) dozvedáme z práce Eleka Fényesa z roku 1847.⁵ Ešte konkrétnejší a presnejší je Mihály Praznovszky, ktorý na základe svojho výskumu v Novohradskom župnom archíve uvádza, že v roku 1847 bola „hranica Kiskürtös známa veľkým množstvom uhlia, ktoré bolo viditeľné vo vrstvách na polovici hranice, ale stále nebolo vyťažené“.⁶ Údajne ležalo na pozemkoch rodu Kacsokovics, čo dokladá aj katastrálna mapa z roku 1867.⁷ V tomto období tu mohla byť otvorená aj menšia štôľňa, na čo nepriamo poukázal významný geológ Štefan Vitalis, ktorý v jednej zo svojich početných mladších správ tvrdil, že v roku 1848 tu „baníci odmietli poslušnosť“.⁸ Otvorenie baní v 40. rokoch 19. storočia vo svojej práci uviedol aj István Gaál, ktorý ako svoje zdroje uviedol ústne podanie Andreja Meššu ml. a denníky jeho otca, a tiež staršie rukopisné práce Kamilla Kaufmanna (1894) a Jána Ulreicha (1901), ktoré však bližšie nešpecifikoval.⁹ Existenciu bane v závere rozsiahleho výmoľa Prevráteného potoka v tomto období potvrdila aj mapa druhého vojenského mapovania z roku 1854, konkrétne mapový list Sectio 44, Colone XXXIII.¹⁰ V mape bola baňa jednoznačne lokalizovaná a uvádzaná zápisom v nemeckej nomenklatúre *Kohlen schacht*, čo môžeme preložiť ako uhoľná šachta. Zobrazenie bane poukazuje na prítomnosť starých banských prác minimálne už na konci prvej polovice 19. storočia.

-
- 2 Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), fond Krajský súd Banská Bystrica (ďalej f. KSBB), Zbierka katastrálnych máp, Mapa V. Krtíša z roku 1822.
 - 3 ŠA BB, f. KSBB, Zbierka katastrálnych máp, Mapa V. Krtíša z roku 1867.
 - 4 Prevrátený potok je oficiálny geografický názov používaný súčasnou úradnou nomenklatúrou. V jednotlivých častiach textu uvádzame jeho dobový názov, tak ako ho zaznamenávajú príslušné archívne dokumenty (napr. *Prevraceni potok* či *Prevrátení potok*)
 - 5 FÉNYES, Elek. *Magyarország leírása, I. rész*. Pesten: Nyomatott Beimeknél, 1847, s. 200.
 - 6 PRAZNOVSZKY, Mihály. A Nógrád megyei nemesség lakóviszonyai a XIX. század első felében. In *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve*, roč. 8, 1981, s. 134.
 - 7 ŠA BB, f. KSBB, Zbierka katastrálnych máp, Mapa V. Krtíša z roku 1867.
 - 8 SZVIRCSEK, Ferenc. *Bányászkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 586.
 - 9 GAÁL, István. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungarici*, X., Budapest, 1912, s. 8.
 - 10 Tieto mapy sú voľne dostupné na internete: <https://mapire.eu/en/>. Pozri tiež: Anonymus. *A második katonai felmérés*. Budapest: Arcanum, DVD, 2005.

Táto baňa bola zobrazená aj na podrobnej rukopisnej banskej mape celej lokality, ktorú nakreslil Andrej Krasislav Mešša 30. novembra 1863.¹¹ Ležala v závere doliny Prevráteného potoka a bola označená nemeckou nomenklatúrou ako Stará zavalená baňa (*Alter verbr. Grub. Baun*). To, že išlo o starú baňu, ktorá bola v prevádzke niekoľko rokov (možno aj desaťročí) dokumentuje jej rozsiahle, sčasti zavalené podzemie. Baňa bola prístupná dvomi štôľňami spevnenými výdrevou, ktoré boli vyrazené na pravom svahu výmoľa Prevráteného potoka severným smerom pod chrbát kóty Mútnica (247 m n. m.), v dobových katastrálnych mapách uvádzaná v tvare *Mutnicze*. Prvá, západnejšia štôľňa bola dlhá 37 m a druhá, východnejšia štôľňa mala dĺžku 22 m. V podzemí sa obidve štôľne rozvetvovali na pomerne veľké a spletené banské podzemie tvorené sieťou sledných chodieb a prekopov s celkovou dĺžkou takmer 300 m. Súčasťou tohto starého opusteného a sčasti zavaleného banského komplexu bola aj samostatná štôľňa, ležiaca na východ od dvoch vstupných štôľní. Táto bola už celkom zavalená a v teréne bol zachovaný len jej portál. Pred banským komplexom sa nachádzala rozsiahla svahová halda vyplňajúca dno výmoľa. Halda dlhá 52 m, maximálne široká 23 m, v čele vysoká do 2,8 m bola výrazne pretiahnutá v smere spádu dna výmoľa. Zhodný stav tejto starej opustenej bezmennej bane priniesla aj ďalšia, mladšia banská mapa, ktorú nakreslil A. K. Mešša v roku 1864,¹² nachádzala sa vo východnej časti neskoršieho banského poľa Eva.

Rozvoj baníctva v Medokýšnej doline v chotári Veľkého Krtíša bol bezprostredne spojený s osobou Andreja Karola (Krasislava) Meššu, ktorý sa narodil 26. novembra 1825 vo Vyhniach, časť Banky, a zomrel 9. apríla 1886 vo Veľkom Krtíši.¹³ V našej práci budeme uvádzať jeho meno v slovenskej forme Andrej Mešša, aj keď historické pramene často uvádzajú jeho meno v nemeckom znení Andrej Mescha či v maďarskom prepise András Messa.¹⁴ Jeho osobu v záveroch svojho výskumu výstižne charakterizovala Marta Kamasová: „Začiatky rozvoja veľkokrtíšskeho baníctva v druhej polovici 19. storočia sú spojené s menom Andreja Meššu, ktorý patril k prvým slovenským podnikateľom usilujúcim sa o spriemyslenie a ekonomický rozvoj zaostalých oblastí historického Hontu a Novohradu. V mladosti bol zanieteným zberateľom slovenských piesní

-
- 11 Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici (ďalej SBA BŠ), fond Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici (ďalej f. HKG), inv. č. 15183.
 - 12 SBA BŠ, f. HKG, inv. č. 15184.
 - 13 Spracované podľa výskumu: SZVIRCSEK, F. Szénbányászat a Kürtös-patak völgyében: A nagykürtösi (Veľký Krtíš) barnaszénerületén. In *Nógrád megyei múzeumok évkönyve*, XX. évfolyam, Nógrád megyei Múzeumok, 1995, s. 33-48; SZVIRCSEK, Ferenc. *Bányászati nyersanyagkutató (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 585-598; HRONCOVÁ, Mária - KAMASOVÁ, Marta. Biografie významných osobností, Andrej Mešša. In KAMASOVÁ, Marta (ed.). *Veľký Krtíš – História a súčasnosť mesta*. Veľký Krtíš: Mestský úrad Veľký Krtíš, 1997, s. 191-193; KAMASOVÁ, M. Andrej Mešša, prvý banský podnikateľ a priekopník baníctva vo Veľkom Krtíši. In KAMASOVÁ, M. (ed.). *Zborník príspevkov zo seminára o priekopníkoch baníctva vo Veľkom Krtíši, Andrej Krasislav Mešša 175. výročie narodenia, Vsevolod Čechovič 100. výročie narodenia*. Veľký Krtíš: Spoločnosť Augusta Horislava Škultétyho vo Veľkom Krtíši, 2000, s. 21-38.
 - 14 Tieto formy svojich mien v úradných listinách, ale aj pri ich podpisovaní používal aj sám A. K. Mešša.

a básní, v zrelom veku publicistom a podporovateľom vydávania a rozširovania slovenskej tlače. Generačne prislúchal k štúrovskej inteligencii, svojimi činmi sa pričínil o rozvíjanie národných a kultúrnych hodnôt v národooobrodeneckom období...; (...) Andrej Mešša patril k ľuďom, ktorým nechýbala rozvaha, ale ani odvaha. Hľadel do budúcnosti, v ktorej videl veľké možnosti využitia hnedého uhlia a jeho význam pre rozvoj priemyslu...; (...) Treba zdôrazniť aj doposiaľ nepovšimnuté dielo Andreja Meššu, jeho priekopnícku činnosť v rozvíjajúcom sa odvetví banského priemyslu. Tu patril Andrej Mešša k prvým podnikateľom – Slovákom.“¹⁵

Rod Meššovcov pochádzal z Mošoviec, ale otec Andreja Meššu už pôsobil ako banský šafár vo Vyhniach. V rokoch 1844 a 1845 absolvoval banícku školu v Banskej Štiavnici, kde sa s výborným prospechom vyučil za ťažiara. V rokoch 1845 až 1853 prešiel rôznymi baníckymi profesiami v Banskej Štiavnici, Novej Bani a Kremnici. Už ako vzdelaný a erudovaný banský odborník sa stal v roku 1853 banským úradníkom a správcom železorzudných baní a huty v hontianskych Soklovciach (*Szokoloya*) na severe Maďarska v pohorí Börzsöny v blízkosti Novohradu. Tu od roku 1855 podnikal aj vo vlastnej réžii.¹⁶ Môžeme predpokladať, že vzdelaný A. Mešša poznal výsledky geologických prieskumov v okolí Veľkého Krtíša a mal vedomosti o výskyte uhlia v Medokýšnej doline. Jeho vzťah k Veľkému Krtíšu sa prehĺbil po tom, čo sa 16. februára 1857 oženil vo veľkokrtíšskom evanjelickom kostole s Ottíliou Júliou Szecsódy, príslušníčkou miestnej zemianskej rodiny.¹⁷ Koncom roka 1859 sa rodina presťahovala do Veľkého Krtíša. Prvé dve deti sa narodili ešte v Sokolovciach, dcéra Júlia Emília (1858 – 5. november 1879, Veľký Krtíš) a syn Andrej (1859 – 30. jún 1921, Veľký Krtíš). Vo Veľkom Krtíši sa im narodil syn Otto Viktor Emanuel (1. október 1860 – 30. január 1890, Veľký Krtíš), dcéra Terézia Júlia Oľga (30. apríl 1863 – 29. december 1885, Veľký Krtíš), syn Július Gustáv Adolf (2. december 1864 – 11. apríla 1936, Veľký Krtíš) a posledným potomkom rodiny Meššovcov bola dcéra Malvína Vilma Matilda (3. september 1866 – okolo roku 1916, Maďarsko). Manželka Andreja Meššu skonala 17. marca 1884 vo Veľkom Krtíši ako 53-ročná, jej manžel zomrel vo veku nedožitých 61 rokov 9. apríla 1886. Príslušníci rodiny boli pochovaní na miestnom cintoríne v rodinnej hrobke. Krstným otcom detí Andreja a Júlie Meššovcov bol významný banský podnikateľ a majiteľ prosperujúcich strojární vo Vyhniach – banskoštiavnický mešfan Karol Kachelman.

-
- 15 KAMASOVÁ, M. Andrej Mešša, prvý banský podnikateľ a priekopník baníctva vo Veľkom Krtíši. In KAMASOVÁ, M. (ed.). *Zborník príspevkov zo seminára o priekopníkoch baníctva vo Veľkom Krtíši, Andrej Krasislav Mešša 175. výročie narodenia, Vsevolod Čechovič 100. výročie narodenia*. Veľký Krtíš: Spoločnosť Augusta Horislava Škultétyho vo Veľkom Krtíši, 2000, s. 21, 27, 33.
- 16 KAMASOVÁ, M. Andrej Mešša, prvý banský podnikateľ a priekopník baníctva vo Veľkom Krtíši. In KAMASOVÁ, M. (ed.). *Zborník príspevkov zo seminára o priekopníkoch baníctva vo Veľkom Krtíši, Andrej Krasislav Mešša 175. výročie narodenia, Vsevolod Čechovič 100. výročie narodenia*. Veľký Krtíš: Spoločnosť Augusta Horislava Škultétyho vo Veľkom Krtíši, 2000, s. 25-29.
- 17 BOROVSZKY, Samu (ed.). *Magyarország vármegyéi és városai – Nógrád vármegye*. Országos monografia társaság, Budapest, 1911, s. 621; SZVIRCSEK, F. *Bányászkönyv. A bányászati nyersanyagkutató (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 589.

Vo Veľkom Krtíši kúpil Andrej Mešša pozemky, kde postavil nový dom – *Meššovu kúriu*, dom č. 9 v susedstve kaštieľa Sebastiánovcov. Za domom sa nachádzala rozsiahla ovocná záhrada, keďže okrem banského podnikania sa zaoberal aj pestovaním ovocia a včelárstvom. V chotári Veľkého Krtíša kúpil aj poľnohospodársku pôdu. Andrej Mešša uverejňoval v slovenských periodikách zameraných na poľnohospodárstvo a ovocinárstvo rôzne články, v nich publikoval výnimočné udalosti z Veľkého Krtíša a jeho okolia. Taktiež sa venoval umeleckej tvorbe (písal básne), zbieral piesne a inú tvorbu zo slovenského i banského prostredia. Patril k mladej, vzdelanej slovenskej generácii druhej polovice 19. storočia.

Banskú oblasť v Medokýšnej doline, ktorú poznal z odborných prác, A. Mešša osobne preskúmal už v roku 1857. Tu môžeme predpokladať, že okrem terénu skúmal aj staré uhoľné štôlnie. Prieskumom zistil, že nad využiteľným uhoľným slojom sa nachádzala uhoľná bridlica hrubá asi jednu stopu (31 cm). Nadložie tvoril jemný sypký piesok, ktorého vrstva na niekoľkých miestach dosahovala hrúbku 15 až 20 siah (t. j. 27 – 37 m). Na základe obhliadky odhadoval, že uhoľná vrstva by mohla mať hrúbku až 30 siah (72 m), pretože v hlbších častiach predpokladal prítomnosť ďalšieho uhoľného sloja. Potenciál videl aj vo využití hliny v nadloží, ktorá by mohla byť vhodná na výrobu žiaruvzdorných tehál, piesok z nadložných vrstiev sa už používal na výrobu skla v sklárni Čabraď v Honte a v novohradskej sklárni Balassa-Huta.¹⁸

Pravdepodobný začiatok banskej činnosti (terénnych prieskumov a kutania) A. Meššu vo Veľkom Krtíši v roku 1857 podporujú archívne dokumenty v Slovenskom banskom archíve v Banskej Štiavnici.¹⁹ Úradne svoje kutby zaevidoval v roku 1858, keď ako zástupca majiteľov pôdy komposesorátu z Veľkého Krtíša, zaregistroval kutacie povolenie v lokalite Čerešniak v neskoršom banskom poli Barbora. O rok neskôr si ako súkromná osoba zaregistroval kutby v lokalite Prevrátený potok v neskoršom banskom poli Eva.²⁰

Baňa v lokalite Prevrátený potok – banské pole a baňa Eva

Počiatky baníctva v doline Prevráteného potoka, ktorý je ľavostranným prítokom Medokýšneho potoka v juhovýchodnej časti jeho povodia, sme spracovali v úvodnej časti štúdie.

Samotné štôlnie, ktoré postupne vytvorili baňu Eva ešte neboli zobrazené na katastrálnej mape Veľkého Krtíša z roku 1822.²¹ Táto mapa pomenúvala len chotárne časti v neskoršom banskom poli Eva. Rozsiahly výmoľ, kde pravdepodobne priro-

18 SZVIRCSEK, F. *Bányászkönyv. A bányászati nyersanyagkutató (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19.-20. században.* Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 589.

19 KAMASOVÁ, M. Baníctvo. In KAMASOVÁ, M. (ed.). *Veľký Krtíš – História a súčasnosť mesta.* Veľký Krtíš: Mestský úrad Veľký Krtíš, 1997, s. 101.

20 SBA BŠ, fond Banský kapitanát v Banskej Bystrici (ďalej f. BKBB), *Knihy výhradných kutieb*; ALBERTY, Július. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, Miloš (ed.). *Historický zborník kraja IV.* Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 113.

21 ŠA BB, f. KSBB, Zbierka katastrálnych máp, Mapa V. Krtíša z roku 1822.

dzene vystupovali uhoľné sloje na povrch nesie meno *Prevraceni potok*. Jeho ľavá, južná časť bola pomenovaná *Na homok* (Piesok, 258 m n. m.) a chrbát na pravej, severnej strane výmoľa, pod ktorým boli razené uhoľné štôlne má názov *Mutnicze* (Mútnica, 247 m n. m.). Rovnaké chotárne názvy uvádzala ešte aj katastrálna mapa z roku 1867²² a hoci v tom období určite existovali, štôlne v lokalite Prevrátený potok v mape neboli zaznamenané a v mieste vstupu do bane bola zobrazená len jedna budova.

Ďalším obrazovým dokumentom viažucim sa k oblasti, v ktorej bolo prevádzkované banské pole Eva, bola mapa susedného banského poľa Barbora s názvom *Barbara stollen Gubinfeld zu Nagy Kürtös 1860 (Auf Mineralkohlen)*.²³ Mapa nakreslená 25. apríla 1860 Jozefom Szabóom ešte nezaznamenávala žiadnu štôľnu a ani priestor neskoršieho banského poľa Eva.

Pôdu s rozlohou 85 uhorských holdov v lokalite Prevrátený potok v roku 1860 kúpil Andrej Mešša, aby tu vo svojom mene mohol požiadať o udelenie banského poľa.²⁴ V týchto miestach už bola pravdepodobne otvorená štôľňa Božie požehnanie (*Seengottes*), v tom čase kutacia štôľňa a s určitosťou sa tu nachádzali východnejšie ležiace opustené štôlne.²⁵ V nasledujúcom roku (29. apríla 1861) si ako súkromná osoba úradne zaregistroval v banskej knihe pole Eva (*Eva Grubefeld, Évafeld*). Banské pole a neskôr baňa dostala meno podľa matky Andreja Meššu. Keďže pod banským poľom nevlastnil všetku pôdu, uzavrel ešte 31. októbra 1859 nájomnú zmluvu s vlastníkami pozemkov, na ktorých plánoval ťažiť.²⁶ Novovymierané banské pole Eva malo rozlohu 360 931 m². Nová baňa sa v prameňoch uvádza aj v tvare *Kürtöser Steinkohlen Bergbau*. V bani v roku 1863 pracovalo 12 pracovníkov, ktorí dobývali uhoľný sloj s mocnosťou 1 až 1,5 m s výhrevnosťou uhlia 3 717 kcal/kg.²⁷

Kartografické dielo, ktoré nakreslil A. Mešša 30. novembra 1863 pod názvom Hlavná mapa krtíšskych kamennouhoľných baní (*Haupt karte vom Kürtöser Steinkohlenbergbau*)²⁸ podrobne zobrazovala banské pole Eva (*Eva Grubefeld*) aj s existujúcimi štôľňami. Rozprestieralo sa väčšinou v chotári Veľkého Krtíša (*Nagy Kürtüscher Terrain*), malá časť na východe zasahovala do chotára Veľkých Stracín (*Nagy Strazyner Terrain*) a na juhozápade do chotára Malého Krtíša (*Kis Kürtüser Terrain*). Celá lokali-

22 ŠA BB, f. KSBB, Zbierka katastrálnych máp, Mapa V. Krtíša z roku 1867.

23 SBA BŠ, f. BKBB, inv. č. 2271.

24 SZVIRCSEK, F. *Banyaszkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnaköszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19.-20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 589.

25 Bližšie pozri úvodnú časť štúdie.

26 SBA BŠ, f. BKBB, inv. č. 433. Bližšie pozri aj: 193; KAMASOVÁ, M. Andrej Mešša, prvý banský podnikateľ a priekopník baníctva vo Veľkom Krtíši. In KAMASOVÁ, M. (ed.). *Zborník príspevkov zo seminára o priekopníkoch baníctva vo Veľkom Krtíši, Andrej Krasislav Mešša 175. výročie narodenia, Vsevolod Čechovič 100. výročie narodenia*. Veľký Krtíš: Spoločnosť Augusta Horislava Škultétyho vo Veľkom Krtíši, 2000, s. 29.

27 SZVIRCSEK, F. Szénbányászat a Kürtös-patak völgyében: A nagykürtösi (Veľký Krtíš) barnaszénterületén. In *Nógrád megyei múzeumok évkönyve, XX. évfolyam, Nógrád megyei Múzeumok*, 1995, s. 37; SZVIRCSEK, F. *Banyaszkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnaköszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 590.

28 SBA BŠ, f. HKG, inv. č. 15183.

ta výmoľa bola v mape pomenovaná ako *Prevrátení potok*. Kolorovaná banská mapa v západnej časti banského poľa zobrazovala na pravej strane doliny prevádzkovanú štôľňu *Seegengottestollen* (štôľňa Božie Požehnanie) s pekne zakresleným na západ orientovaným portálom spevneným guľatinou, v podzemí v dĺžke asi 70 m smerovala na východ do svahu Mútnice. Približne v polovici jej dĺžky bol na povrch prerazený komín (šachta) spevnený výdrevou. Niekoľko metrov pred čelbou úvodnej štôľne na severovýchod odbočovala banská chodba vyrazená v dĺžke 32 m. Na jej konci, v mieste, kde sa vetvila na dve krátke chodby, bol na povrch vyrazený výdrevou spevnený komín (šachta). Keďže v mape chýba bokorysný pohľad na štôľňu, nemôžeme s určitosťou predpokladať, či plnila aj funkciu dedičnej (odvodňovacej) štôľne, aj keď je to dosť pravdepodobné. Všetky podzemné priestory štôľne boli spevnené výdrevou. Celé banské dielo bolo len na začiatku banských prác, ložisko ešte nebolo rozfárané pre účely ťažby, tak ako tomu bolo v severnejšie ležiacej bani Barbora.

Zaujímavým a cenným kartografickým dokumentom je rukopisná kolorovaná banská mapa, ktorú v roku 1864 nakreslil A. Mešša pod názvom *Krtíšska kamennouhoľná baňa, Mapa štôľne Gedeon*²⁹ (*Kürtöser Steinkohlenbergbau. Karte von Gedeonstollen.*)³⁰ Po obsahovej stránke je podrobná, presná a takmer zhodná s predchádzajúcou mapou z roku 1863. Aj formujúce sa podzemie budúcej bane Eva, reprezentované štôľňou Božie požehnanie (*Seegengottesstollen*) je totožné. Mapa zachytávala pravdepodobne už vyrazený nepomenovaný prekop dlhý 220 m smerujúci na sever a spájajúci štôľňu Božie požehnanie s južnou časťou severne ležiacej bane Barbora. Zobrazovala aj návrh budúceho ťažobného systému (zakresleného obyčajnou ceruzkou) severne od čelby štôľne Božie požehnanie. Išlo o pravouhlý systém banských chodieb a prekopov s odhadovanou dĺžkou viac ako 1 500 m, ktorým A. Mešša plánoval rozfárať ložisko a pripraviť ho k ťažbe. Západne od ústia štôľne sa na dne výmoľovej doliny Prevráteného potoka nachádzala svahová halda vzdialená od portálu 30 m. Jej dĺžka bola 41 m, maximálna šírka 16 m a výška asi šesť m. Na základe zakresleného bokorysu bane už s určitosťou môžeme povedať, že štôľňa Božie požehnanie plnila aj funkciu dedičnej štôľne, keďže gravitačne odvodňovala ložisko. Východne od štôľne Božie požehnanie bola na pravej strane doliny v blízkosti starej zavalenej a opustenej bane vyrazená nová, nepomenovaná štôľňa dlhá 55 m. Smerovala na sever do svahu Mútnice.

Môžeme predpokladať, že plánované rozfáranie ložiska v bani Eva zobrazené v mape z roku 1863 bolo realizované v rokoch 1864 až 1866, keďže v roku 1866 bolo v bani dvomi baníkmi vyťažených 1 705 ton uhlia.³¹ V štôľni sa ťažilo aj v roku 1869, pracovali tu dvaja baníci, no množstvo vyťaženého uhlia nepoznáme. Dvaja baníci boli v bani zamestnaní aj v roku 1870. Nárast pracovných miest sa viaže s rokom 1871, keď v bani Eva pracovalo už 22 baníkov a štyri deti, v roku 1872 bolo zamestnaných 14 baníkov, no ich počet do roku 1874 klesol na dvoch baníkov a deväť detí.

29 Štôľňa Gedeon bola hlavným a úvodným banským dielom severnejšie ležiacej bane Barbora.

30 SBA BŠ, f. HKG, inv. č. 15184.

31 SZVIRCSEK, F. *Bányászoknyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században.* Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 597

Od druhej polovice 70. rokov 19. storočia poznáme aj množstvá vyťaženého uhlia. V roku 1876 a 1877 dvaja baníci vyprodukovali 20 ton a 240 ton uhlia, v roku 1878 a 1879 jeden baník podľa štatistík vyťažil 250 ton a 125 ton uhlia.³²

Geografický priestor banského poľa a bane Eva zobrazovala mapa tretieho vojenského mapovania z roku 1882. Mapy tohto mapovania boli vydané v mierke 1: 25 000 s presným polohopisným a výškovým základom. Podklady tohto mapovania sa využívali pre tvorbu reambulovaných máp ešte v prvej polovici 20. storočia³³ a zobrazenie banskej oblasti v Medokýšnej doline sa zachovalo aj v niekoľkých novších reambuláciách.

Mapa pomerne podrobne a presne zobrazovala polohopisnú situáciu v banskom poli Eva. Samotná baňa ležiaca vo východnej časti banského poľa bola lokalizovaná kartografickou značkou prekríženého kladivka a železka (baníckych insígnií). Značka je v mieste vstupného portálu hlavnej štôlne Božie Požehnanie. To, že sú kladivká zakreslené kovovými časťami nahor znamenalo, že baňa bola v prevádzke. Samotná baňa bola pomenovaná nemeckou nomenklatúrou *Messa Kohlenbergwerk* (Uhoľná baňa Mešša). Súčasťou banského závodu bola aj pustatina Mešša (*Messa psz.*), ležiaca asi 300 m severozápadne od bane Eva. Celý banský priestor bol prístupný udržiavanou komunikáciou.³⁴

Na problémy v banskom podnikaní sa A. Mešša ešte tesne pred svojou náhlou smrťou „sťažoval“ v novinách so župnou pôsobnosťou v roku 1886. Z jeho článku s názvom *Prečo je uhlie Nagykürtöss drahé?*³⁵ sa dozvedáme niekoľko zaujímavých informácií o problémoch vtedajšieho banského podnikania. Baňa Eva vzdialená 1250 m od okresnej cesty z Malého Krtíša do Veľkého Krtíša bola dostupná po poľnej ceste, ktorá bola pravidelne po dlhších dažďoch neprejazdná, čo výrazne zvyšovalo cenu predávaného uhlia. Andrej Mešša sa situáciu pokúsil vyriešiť výstavbou novej prístupovej komunikácie. Už v roku 1886 ukončil zemné práce, ale aby táto úprava komunikácie mala zmysel, musel byť povrch cesty spevnený štrkovou vrstvou. Pri koryte potoka Krtíš sa nachádzal dostatok prúdom vody naakumulovaného štrku, no lúka s ložiskom štrku bola majetkom Ľudovíta Trnovského a jeho manželky Apolónie, u ktorých sa žiadosťou na dlhodobý prenájom a ani na odkúpenie lúky nepochodil, čo mu znemožnilo novoupravenú prístupovú cestu spevniť. Andrej Mešša v článku Trnovských priamo obviňoval, že svojím konaním zabránili dobudovaniu cesty a prispeli tak k navýšeniu ceny uhlia. Na konci článku sa podpísal maďarským znením svojho mena *András Messa* a ako svoj status uviedol *majiteľ uhoľnej bane*.

32 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 112; SZVIRCSEK, F. *Bányászkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 597.

33 JANKÓ, Annamária. *Magyarország katonai felmérései 1763 – 1950*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, Arcanum, DVD, 2007.

34 Mapa je voľne dostupná na internete: <https://mapire.eu/en/browse/composite/>.

35 SZVIRCSEK, F. *Bányászkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 591, 591, 592.

V roku 1880 sa v bani neťažilo a na údržbárskych prácach pracoval jeden baník. Ťažba v roku 1881 predstavovala 1 153 ton a zamestnanosť šesť baníkov a jedna žena, v nasledujúcom roku boli v bani zamestnaní štyria baníci, ktorí vyťažili 1 167 ton uhlia. V rokoch 1883 a 1884 pracovali v bani štyria baníci, vyprodukovali v každom roku viac ako 1 300 ton uhlia.³⁶ V ďalšom roku stúpol počet baníkov na šesť, ale ťažba si zachovala konštantnú výšku 1 385 ton uhlia. V roku 1886 štyria baníci a jedna žena vyprodukovali 1 290 ton uhlia.

Situácia v rodinnom banskom podniku sa zmenila po nečakanej smrti Andreja Krasislava Meššu 9. apríla 1886. Majetok rodiny prevzali jeho synovia, starší Andrej (1859 – 1921), ktorý sa stal riaditeľom bane a jeho mladší brat Gustáv Adolf (1864 – 1936).³⁷ Od tohto obdobia v niektorých prameňoch rodinnú baňu Eva nazývali *Baňa Mešša* a osadu s robotníckymi domami patriacu k bani *Mešovka*.

Noví majitelia sa zhostili novej funkcie veľmi dobre. Predovšetkým starší Andrej mal na to všetky predpoklady, keďže v rokoch 1878 až 1879 absolvoval štúdium na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici, kde bol zapísaný pod poradovým č. 4715 ako syn majiteľa a riaditeľa baní vo Veľkom Krtíši.

V roku 1887 rodinná baňa Eva prosperovala. Podľa oficiálnej úradnej štatistiky baní v Uhorsku v tomto roku pracovalo v bani udelenej v banskom poli na ploche štyroch banských mier 24 baníkov, ktorí spolu v priebehu roka vyťažili 1 545 ton uhlia. Baňa bola vedená pod oficiálnym názvom Kameňouholná baňa štôlna Božie Požehnanie, banským dozorcóm bol Ján Šuhajda a ako banský lekár tu pôsobil Dr. Bódog Blau. Podľa úradného zápisu k bani patrili aj domy robotníkov (osada Mešovka).³⁸ Baňa si aj v druhej polovici 80. rokov 19. storočia zachovala vysokú produkciu uhlia. V roku 1888 pracovalo v bani deväť baníkov s výkonom 1 545 ton uhlia, v roku 1889 štyria baníci a jedno dieťa vyprodukovali 1 075 ton uhlia a v roku 1890 nezmenený počet zamestnancov vyťažil 1 370 ton hnedého uhlia.³⁹

36 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 112; SZVIRKSEK, F. Banyaszkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 597, 598.*

37 KAMASOVÁ, M. Andrej Mešša, prvý banský podnikateľ a priekopník baníctva vo Veľkom Krtíši. In KAMASOVÁ, M. (ed.): *Zborník príspevkov zo seminára o priekopníkoch baníctva vo Veľkom Krtíši, Andrej Krasislav Mešša 175. výročie narodenia, Vsevolod Čechovič 100. výročie narodenia. Veľký Krtíš: Spoločnosť Augusta Horislava Škultétyho vo Veľkom Krtíši, 2000, s. 31.*

38 DÉRY, Károly. *Magyar Bánya-Kalauz; Ungarisches Montan-Handbuch. 2. évf., Budapest, 1888, s. 13.*

39 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 112; SZVIRKSEK, F. Banyaszkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 598.*

Pôdorys bane a jej okolie zobrazila rukopisná kolorovaná banská mapa štôlne Eva, ktorá zachytáva stav z roku 1891. Banskú mapu s názvom Veľkokrtíšske bane Barbora a Eva (*Borbála es Éva banya Nagy-Kürtösön*) spracoval 22. apríla 1891 kráľovský banský komisár Aladár Wahlner.⁴⁰ Mapa s mierkou 1: 2 880 zobrazuje banské pole Eva s rozlohu 360 931 m², technické, správne a ubytovacie stavby, povrchové montánne tvary reliéfu, a priebeh banských chodieb v podzemí. Severne od banského poľa bolo zakreslené banské pole Barbora označené ako „majetok“ Sebastiányho (*Sebastiany a. birtoka*), kde boli vyznačené len vstupy do dvoch štôlní. Mapa mala maďarský popis ovplyvnený nemeckou baníckou nomenklatúrou. Archívne písomné pramene opisujú v banskom poli Eva aj rovnomennú štôľňu, no mapa hlavnú štôľňu (chodbu) s dĺžkou 75 m v banskom poli Eva označenom ako „majetok“ Mešša (*Mescha a. birtoka*) pomenúva ako štôľňu Božie požehnanie (*Isténnáldás tárna*). Vstup do tejto štôlne bol od západu. Súčasťou bane bola aj južná – vetracia štôľňa (*légtárna*) dlhá 32 m. Na hlavnú chodbu severovýchodného smeru nadväzovali dve diagonálne chodby (*átlós közle*). Západná v mape označená rímskou I. bola dlhá 30 m a východná označená rímskou II. mala dĺžku 26 m. Priebeh chodieb v podzemí bol zakreslený líniou tmavošedých čiar a ich celková dĺžka bola 230 m. V mape nie nebolo zakreslené rozfárané banské podzemie, len hlavné chodby, ktoré otvárali ložisko uhlia v banskom poli Eva, zabezpečovali dopravu vyťaženého uhlia na povrch, odvodňovali ložisko, zabezpečovali dopravu materiálu a pohyb baníkov a vetranie bane.

V geografickej sieti boli zakreslené aj jednotlivé body merania dĺžok a uhlov. Na zakreslenie vstupov do štôlní mapa používala bodovú značku lichobežníka, kde ľavý horný roh bol vyplnený čiernou farbou v tvare trojuholníka. V mape bola použitá aj bodová značka prekrížených kladív na označenie dôležitých banských (meračských) bodov. Povrchové stavby boli zachytené v tvare a rozmeroch ich pôdorysu. Obytné a správne budovy boli pomenované a zobrazené ružovou farbou. V severozápadnej časti areálu bane sa nachádzala kancelária (*iroda*) a v juhozápadnej časti bol lokalizovaný robotnícky dom (*munkászlak*). Od severu nadväzovala na robotnícky dom budova technického zariadenia. Baňa bola prístupná od západu komunikáciou zakreslenou hnedou farbou a označená ako cesta do priestoru bane (*út a bánayatelephez*).

Podľa úradnej štatistiky uhorských baní z roku 1891, ktorá bola spísaná 10. apríla 1892, bol ako vlastník Uhoľnej bane Veľký Krtíš (*Nagykürtösi kőszénbánya*) vedený Andrej Mešša z Veľkého Krtíša. Banským dozorcóm bol Karol Kirschner, banským pisárom Antal Blazsek a lekárom Dr. Bódog Blau z Veľkého Krtíša. Baňa ležala v banskom poli s plochou osem banských mier, t. j. 360 931 m² a pracovalo v nej 22 robotníkov, každý z nich mal zaplatený fond nemocenského poistenia. Ročná produkcia predstavovala 1 459 ton minerálneho uhlia v hodnote 8 471 forintov. Technické vybavenie tvorila úzkokoľajná banská železnica dlhá 559 m, 20 banských vozíkov, jeden kompresor, jeden ventilátor na vetranie a k bani patrili štyri domy pre robotníkov.⁴¹

40 SBA BŠ, f. BKBB, inv. č. 2270.

41 DÉRY, K. *Magyar Bánya-Kalauz; Ungarisches Montan-Handbuch*. 3. évf., Budapest, 1892, s. 14.

Technológiu ťažby a stručnú geológiu ložiska v oblasti Veľkého Krtíša opísal vo svojej učebnici baníctva profesor Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici Lajos Litschauer.⁴² Z jeho opisu vieme, že nadložie uhoľného sloja bolo tvorené 0 až 70 cm vrstvou jaloviny (hľušiny), potom nasledovala vrstvička uhoľnej bridlice s variabilnou hrúbkou 35 až 75 cm, ktorá bola na niektorých miestach prekrytá tenkou vrstvičkou ílu. Nad nimi sa nachádzala mohutná lavica tečúcich pieskov krupicovej zrnitosti hrubá 5,5 m až 8 m. Podložie bolo tvorené pevnou modrastou hlinou. Hrúbka uhoľného ložiska sa pohybovala od 1,2 do 4 m. Ťažba prebiehala v celej šírke uhoľného ložiska a v desiatich tri metre širokých poruboch označovaných rímskymi číslicami od západu na východ a tri až štyri m širokých bočných pásoch, ktoré boli vytvorené rozfáraním ložiska sieťou na seba kolmých prekopov a sledných chodieb. Vetranie vyrazeného a používaného banského podzemia a ťažobných priestorov v bani Eva sa vykonávalo prirodzeným priechodným vetracím prúdom banských vetrov.⁴³ Môžeme predpokladať, že pri špecifických poveternostných situáciách na povrchu nedochádzalo k dostatočnému prúdeniu vzduchu do podzemia, pretože k technickému vybaveniu bane patril začiatkom 20. storočia aj ventilátor, ktorým sa prúdenie banských vetrov v bani vylepšovalo.

Podľa schémy spracovanej profesorom L. Litschauerom, ktorú uverejnil v trefom diele uznávanej učebnice baníctva *Bányamíveléstan* z roku 1892, vieme podrobne zrekonštruovať vetranie bane Eva z konca 19. storočia.⁴⁴ Úvodné a hlavné banské dielo bane Eva, štôlna Božie Požehnanie, plnila funkciu vŕažnej chodby, jej profilom bol nasávaný vzduch z povrchu do podzemia. Za odbočkou prvej slednej chodby smerujúcej na sever do rozfáraného a ťaženého ložiska, boli umiestnené utesnené (hrádzové) drevené dvere, ktoré usmerňovali prúdenie vtiahnutého vzduchu do slednej chodby č. 1, ktorá ho privádzala k ťažobným pracoviskám. Postupne boli odvetrávané dobývacie sektory X. až I., ale aj vzdialenejší rovnobežný úsek ložiska rozfáraný pomocou sledných chodieb a prekopov. Po tom ako bolo takto zabezpečené vetranie podzemných priestorov priebežným vetracím prúdom banských vetrov, tieto smerovali už ako výdušné do slednej chodby č. 2, ktorá ich vracala späť do chodby štôlne Božie požehnanie. Touto chodbou smerovali k vnútornej strane hrádzových dverí, ktoré výdušné banské vetry odkláňali do štôlne Júlia, nazývanej aj vetracia štôlna. Táto plnila funkciu výdušnej štôlne a odvádzala banské vetry späť na po-

42 LITSCHAUER, Lajos. *A magyar bányászati viszonyokat teljesen felölelő magyar bányamíveléstan*, III. kötet. Selmechánya, 1892, s. 1278, 1279.

43 **Banské vetry** (banské ovzdušie, atmosféra) sú tvorené atmosférickým vzduchom, ktorý vchádza z povrchu do bane. Tu vplyvom banského prostredia mení svoje zloženie. Stráca kyslík, príberá oxid uhličitý, škodlivé (dusivé), prípadne aj jedovaté alebo výbušné plyny (metán, dusík, oxid uhoľnatý, sulfán), ako aj prach a sadzu. Mení sa jeho vlhkosť, teplota, tlak, hustota a rýchlosť prúdenia. Negatívne zloženie závisí od geologických podmienok, typu ťaženej nerastnej suroviny, hĺbky bane, tvaru podzemných priestorov a pod. Z tohto dôvodu museli mať rozsiahlejšie podzemné priestory baní vytvorené také tvarové usporiadanie chodieb a podzemných priestorov, aby v nich dochádzalo k prirodzenému (usmernenému) prúdeniu vzduchu. Pokiaľ sa to nepodarilo zabezpečiť boli bane vetrané umelo s využitím vetracej techniky, čo však výrazne zvyšovalo náklady na ich prevádzku.

44 LITSCHAUER, Lajos. *A magyar bányászati viszonyokat teljesen felölelő magyar bányamíveléstan*, III. kötet. Selmechánya, 1892, s. 1279.

vrch. Vzhľadom k hĺbke bane a celkovej dĺžke podzemných priestorov sa kvalita, rýchlosť a objemové prietoky banských vetrov nemuseli nijako zvlášť upravovať.

Začiatkom 20. storočia sa podzemné priestory bane Eva zväčšili natoľko, že jeden vetrací okruh nepostačoval, preto bola v severnej časti vyrazená druhá vetracia chodba.⁴⁵ Môžeme predpokladať, že boli vytvorené dva vetracie okruhy, ktoré si vyžadovali zložitejšie usmerňovanie banských vetrov, z tohto dôvodu mohol byť využívaný aj spomínaný ventilátor.⁴⁶

Hlušina sa z bane nedopravovala na povrch, ale haldovala vo vyťažených priestoroch, ktoré sa ňou vyplňali do dvoch tretín výšky. Samotná technika ťažby spočívala v tom, že v uhoľnom sloji sa ručne vytvorili drážky po okrajoch oddeľujúce blok uhoľného sloja. Takto oddelený blok sa odstrelil. K umiestneniu dynamitu slúžili vrtné otvory vyvrtané špirálovou vrtačkou, ktorou bolo možné vyvrtáť za minútu jeden dm hlboký otvor s priemerom dva cm. Smer vyvrtaných dier bol kolmý na ručne pripravenú (vydlabanú) časť uhoľného sloja. Nadložie bolo tvorené tekutými pieskami a tie po prevalení do podzemných priestorov vytvárali závaly lievikovitého tvaru, preto bolo nevyhnutné dbať na kvalitnú a bezpečnú výdrevu podzemných priestorov.

Vysoké ťažobné výnosy pokračovali aj v nasledujúcich troch rokoch. V roku 1892 vyťažilo 21 baníkov a tri deti spolu 1 459 ton uhlia, v roku 1893 18 baníkov a dve deti 1 297 ton a v roku 1894 vyprodukovalo 11 baníkov spolu 936 ton hnedého uhlia.⁴⁷

Úradná štatistika baní z roku 1895 uvádza (Meššovu) baňu (Eva) pod názvom Hnedouhoľná baňa Veľký Krtíš (*Barnaszénbánya Nagy Kürtösön*) ležiacu v Novohradskej župe v okrese Balážske Darmoty. Jej vlastníkom a riaditeľom bol Andrej Mešša ml. z Veľkého Krtíša. V tomto roku vyprodukovalo 30 pracovníkov 1012 ton hnedého uhlia. Banským dozorcom bol Karol Kirschner a lekárom Dr. Bódog Blau. K vybaveniu bane patrilo 19 banských vozíkov a súčasťou bane boli aj domy pre robotníkov.⁴⁸

Predpokladanú vizualizáciu povrchovej situácie Meššovej bane môžeme spracovať podľa bližšie nedatovanej kresby banského závodu Eva.⁴⁹ Na základe dlhodobého a systematického výskumu archívnych textových a obrazových prameňov môžeme predmetnú kresbu zaradiť s najväčšou pravdepodobnosťou do prelomu 19. a 20. storočia. Takmer totožnú povrchovú situáciu ako bola zobrazená v kresbe ponúka aj banská mapa z roku 1891,⁵⁰ ale aj v texte analyzovaná mapa tretieho vojenského

45 GAÁL, István. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungarici*, X., Budapest, 1912, s. 5

46 DÉRY, K. *Magyar Bánya-Kalauz; Ungarisches Montan-Handbuch*. 3. évf., Budapest, 1892, s. 14.

47 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo*, 1968, s. 112; SZVIRČSEK, F. *Bányászkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 598.

48 DÉRY, K. *Magyar Bánya-Kalauz; Ungarisches Montan-Handbuch*. 4. évf., Budapest, 1896, s. 16.

49 KAMASOVÁ, M. (ed.). *Veľký Krtíš – História a súčasnosť mesta*. Veľký Krtíš: Mestský úrad Veľký Krtíš, 1997, s. 102.

50 SBA BŠ, f. BKBB, inv. č. 2270.

mapovania z roku 1882⁵¹ a jej mladšie reambulácie.⁵² Na obrázku môžeme lokalizovať hlavný portál bane Eva, t. j. štôlne Božie Požehnanie, uprostred bolo umiestnené technické zariadenie, sklad či triediaci priestor, keďže k nemu viedla úzkokoľajka. Budovu vľavo môžeme stotožniť s kanceláriou. Táto budova je podľa nášho názoru zobrazená až príliš honosne vzhľadom na lokálny charakter bane. Celý areál bol upravený stromoradiami. Ilustrácia bola doplnená na pravej strane slávnostne zdobenými baníckymi insígniami a orámovaná jednoduchým ornamentom. Formát a ozdobnosť kresby umožňuje predpokladať, že ju Meššovci zhotovili pre potreby zamýšľanej tlačenej reklamy, čo by mohlo vysvetľovať aj okázalé vyobrazenie administratívnej budovy.

Historické štatistiky uvádzajú, že v roku 1896 pracovalo v bani 20 baníkov a jedno dieťa a ich ročná produkcia uhlia dosiahla 1 110 ton hnedého uhlia. Vysokú produkciu dosiahli v roku 1897 15 baníci, keď vyťažili 952 ton uhlia, 16 baníkov v roku 1898 vyprodukovalo 1036 ton hnedého uhlia.⁵³

Majetková situácia v banskom podnikaní Meššovcov v bani Eva sa zmenila v roku 1898. Do banského podnikania vstúpil Adolf Acház z Veľkého Krtíša, ktorý už vlastnil podiely v baniach v Malých Stracinách. Na dražbe v roku 1898 kúpil jednu tretinu podielov v bani Eva.⁵⁴

V roku 1899 bol vlastníkom a riaditeľom bane stále Andrej Mešša ml. z Veľkého Krtíša a jej banským dozorcóm Štefan Sztyena. Dĺžka úzkokoľajnej banskej železnice dosiahla 838 m a k technickému vybaveniu bane patrilo jedno čerpadlo, jeden ventilátor a 20 banských vozíkov. V priebehu roka vyťažilo 24 robotníkov 1 075 ton hnedého uhlia.⁵⁵

V 90. rokoch 19. storočia bola zamestnanosť a produkcia uhlia v bani Eva pomerne vyrovnaná. Počet zamestnancov kolísal medzi 10 až 20 a výška ťažby sa pohybovala okolo 1 000 ton ročne, v roku 1900 zaznamenala prechodný pokles baníkov na 10 a zníženie produkcie na 383 ton uhlia.⁵⁶

51 Mapa je voľne dostupná na internete: <https://mapire.eu/en/browse/composite/>.

52 Ide o reambulácie z rokov 1910, 1934, 1941, ale i topografické mapy z 50. rokov 20. storočia, ktoré sú obsahovo analyzované.

53 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 112; SZVIRCSEK, F. Banyaszkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19.-20. században. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 598.*

54 SZVIRCSEK, F. Szénbányászat a Kürtös-patak völgyében: A nagykürtösi (Veľký Krtíš) barnaszénterületén. In *Nógrád megyei múzeumok évkönyve, XX. évfolyam, Nógrád megyei Múzeumok, 1995, s. 38; SZVIRCSEK, F. Banyaszkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 593.*

55 DÉRY, K. *Magyar Bánya-Kalauz; Ungarisches Montan-Handbuch. 5. évf., Budapest, 1900, s. 17.*

56 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 112; SZVIRCSEK, F. Banyaszkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés*

Obdobie najvyššej prosperity znamenal pre baňu Eva rok 1901, keď v nej pracovalo až 131 baníkov a vyťažilo sa až 2 205 ton hnedého uhlia.⁵⁷ V tomto roku prejavila záujem o bane vo Veľkom Krtíši Šalgotarjárska uhoľná spoločnosť. Bane si prezrel banský inžinier Ferdinand Geró zo Šalgotarjánu, ktorý vychádzajúc zo správy Ludovíta Lóczyho preskúmal celú oblasť a zistil až 1,6-metrovú hrúbku lignitových slojov. V nasledujúcom roku ťažba uhlia prudko klesla na 767 ton a v bani pracovalo už len 14 robotníkov. V roku 1903 bolo v bani zamestnaných 14 mužov a dve deti. Aj úradná štatistika baní v Uhorsku z roku 1904 naznačuje úpadok bane.⁵⁸ Majiteľmi bane bol Andrej Mešša a Július Mešša so svojou manželkou Vilmou, rod. Solárikovou, Andrej Mešša bol úradným zástupcom a riaditeľom bane. V technickom zariadení sa už neuvádzajú žiadne stroje a aj počet banských vozíkov sa znížil na osem. Výrazne poklesla dĺžka úzkokoľajnej banskej trate, pod povrchom bola jej dĺžka 128 m a na povrchu 100 m. Majiteľom sa zatiaľ darilo udržať celú plochu banského poľa osem banských mier, t. j. 360 931 m². V priebehu roka pracovalo v bani 20 robotníkov, ktorí vyprodukovali 1 496 ton hnedého uhlia v cene 14 631 korún. Výhrevnosť uhlia bola od 3 600 do 3 700 kalórií a predávalo sa drobným spotrebiteľom v okolitých obciach.

Kvôli zlej dopravnej situácii vytvoril Andrej Mešša začiatkom 20. storočia sieť obchodníkov, ktorí ponúkali uhlie nielen v Balážskych Ďarmotách, ale aj v Šahách, predaj sa snažil podporiť reklamným inzerátom uverejneným v miestnych novinách, v ktorom proklamoval uhlie z Veľkokrtíšskej kamennouhoľnej bane s hlavným skladom pri štôlni Božie požehnanie (*Istenáldás*) vo Veľkom Krtíši v Novohrade.⁵⁹ Zákazníci si objednávali uhlie u obchodníkov v kamenných predajniach alebo prevádzkach, v Balážskych Ďarmotách to boli Mestské sklady obchod Michala Hummera a Mórica Streisingera a v Šahách železiarstvo Richarda Hefftera. Andrej Mešša (*Adrás Messa*) ako majiteľ kamennouhoľnej bane, sľuboval rýchle vybavenie všetkých objednávok. Vo svojom inzeráte ponúkal uhlie „*velactenému obyvateľstvu, hospodárom, zolášť k mláteniu, ako aj pre parné mlyny, pálenie tehál a iným priemyselným podnikom, na vykurovanie domácností a kotolní*“. Podľa inzerátu išlo o „*vyvíkajúce a rokmi overené kusové, kockové a šachtové uhlie*“, ktoré na želanie dopravili „*na vidiek, aj na každú železničnú stanicu za najvýhodnejšie ceny*“.

Zachované štatistiky po roku 1905 poukazujú na nastúpený trend úpadku bane. V roku 1905 baňa zamestnávala 12 zamestnancov, ktorí ročne vyprodukovali 1 496 ton uhlia. V roku 1906 12 baníkov vyťažilo 1 123 ton uhlia, v roku 1907 osem pracovníkov vyrobilo 840 ton uhlia, v roku 1908 10 baníkov vyprodukovalo 539 ton uhlia. Klesajúci trend pokračoval aj v roku 1909, keď 11 zamestnancov pripravilo na predaj

lés története Nógrád megyében a 19. – 20. században. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 597.

- 57 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV.* Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 111.
- 58 DÉRY, K. *Magyar Bányá-Kalauz; Ungarisches Montan-Handbuch.* 6. évf., Budapest, 1905, s. 41.
- 59 SZVIRCSEK, F. Szénbányászat a Kürtös-patak völgyében: A nagykürtösi (Veľký Krtíš) barnaszénterületén. In *Nógrád megyei múzeumok évkönyve*, XX. évfolyam, Nógrád megyei Múzeumok, 1995, s. 47.

625 ton uhlia, v roku 1910 9 baníkov vyťažilo 364 ton uhlia a ďalší pokles bol badaateľný v roku 1911, keď päť pracovníkov bane vyprodukovalo už len 168 ton uhlia. V rokoch 1912 a 1913 štatistiky neuvádzajú počet zamestnancov, ale ťažba uhlia bola minimálna, predstavovala už len 22 ton a 39 ton hnedého uhlia.⁶⁰

Začiatkom 20. storočia v areáli banského závodu Eva fungovala poľná tehelňa. Kvalitný materiál ílových hĺn tvoriacich nadložie uhoľného sloja sa páčil v poľných peciach⁶¹ na ručne vyrábané plné tehly, ktoré sa predávali drobným spotrebiteľom v okolí ešte aj začiatkom 30. rokov 20. storočia.⁶² Tehly boli značkované na jednej strane veľkými písmenami v tvare MESSA, na druhej strane mal symbol tvar nahor otočených prekrížených baníckych symbolov (železka a kladivka) v kruhovom pozadí.

Areál banského poľa Eva (Meššovej bane) bol zobrazený aj na mape III. vojenského mapovania reambulovanej v roku 1910.⁶³ Samotná baňa bola presne lokalizovaná vo východnej časti výmoľa. Pred ňou bola zobrazená jedna z dvoch existujúcich budov a v tomto priestore končila aj prístupová komunikácia, no baňa už nebola pomenovaná. Západne od bane bola kartografickou značkou budovy zobrazená banícka osada, pod názvom *Mešovka*.

Povrchovú situáciu Banského poľa Eva a čiastočne aj podzemia bane z konca prvej dekády 20. storočia znázorňovala schéma, ktorú spracoval a publikoval vo svojej práci v roku 1912 István Gaál.⁶⁴ Samotná baňa Eva (*Éva Bánya*) mala v mapevej schéme zobrazené len tri vstupné štôlne. Za hlavnú môžeme pokladať štôľňu Božie Požehnanie (Isten áldás), ktorá bola úvodným dielom bane. Smerovala na severoseverovýchod do chrbta Mútnice. Z tejto vstupnej chodby odbočovala na severovýchod jedna bočná chodba. Od juhu bola na hlavnú chodbu napojená vetracia (vzdušná) štôľňa Júlia, ktorá zabezpečovala prirodzené prúdenie vetrov v podzemí. Tretí vstup zabezpečovala v severnej časti bane ďalšia štôľňa nazývaná aj Vetracia šachta. Schéma nezaznamenávala prepojenie jednotlivých štôlní a nezobrazovala rozfáraný priestor bane, ktorý sa nachádzal juhovýchodne, východne a severne od hlavnej štôlne. Rozfárané podzemie bane bolo tvorené pravouhlou sieťou sledných chodieb a prekopov, ktoré boli už z veľkej časti vyťažené, preto sa Meššovci začali zaujímať o ložisko nadväzujúce na baňu Eva zo západnej strany a v tomto priestore navrtali sedem prieskumných vrtov.

60 ALBERTY, J. Niektoré podklady pre históriu banského podnikania v okrese Lučenec a Zvolen v období uhorského kapitalizmu a imperializmu. In ŠTILLA, M. (ed.). *Historický zborník kraja IV*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 112; SZVIRCSÉK, F. *Bányászkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19. – 20. században*. Sálgótarján: Nógrád Megyei Múzeum, 2000, s. 597.

61 Nazývané miliere. Tieto sa budovali z práve pálených tehál, ktoré sa na seba poukladali do pyramídy s rovnakými medzerami, aby cez škáry okolo tehál rovnomerne prúdilo teplo z ohňa, ktorý sa kládol v dolnej časti uprostred telesa tehál. Po vypálení sa tehly rozobrali a odpredali zákazníkovi. Ostatný technologický postup ručnej výroby tehál bol zhodný ako pri tehelnách so stálymi pecami.

62 Spracované na základe rozhovoru s Jánom Majorošom (nar. 1926) z Veľkých Stracín.

63 Súkromný archív autora.

64 GAÁL, I. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungarici*, X., Budapest, 1912, s. 5.

Hlavná ťažba v bani Eva sa do konca prvej dekády 20. storočia sústreďovala na štôľňu Božie požehnanie, ale postupné vyťaženie uhoľného sloja a zával prinútili baníkov presunúť ťažbu do južnejšej časti ložiska do štôľne Júlia. Štôľňa Júlia bola zo začiatku razená v dĺžke 27 m na severovýchod, potom pokračovalo jej razenie a ťažba na juhovýchod v smere sklonu uhoľného sloja, ktorého hrúbka postupne narastala. V čase prehliadky bane I. Gaálom už boli zásoby uhlia v tejto časti bane vyťažené, preto sa ťažba presunula na sever znova do štôľne Božie požehnanie. Táto bola v dĺžke okolo 100 m vyrazená v smere na východ až juhovýchod, potom sa stáčala na severozápad do severnej, dovtedy neťaženej časti ložiska. Tu sa napojila na štôľňu, ktorá bola nazývaná Vetracia. Odtiaľto boli vyrazené sledné chodby smerujúce do ložiska doprava aj doľava. Z Vetracej štôľne bol postavený most na vyvážanie uhlia. Aby ložisko bolo plne vyťažené, baníci ponechali len minimálne stabilizačné piliere.⁶⁵

István Gaál na základne skúmania čelby (uhoľného sloja) v štôľni Božie Požehnanie zostavil profil uhoľného ložiska bane Eva.⁶⁶ Podložie bolo tvorené súvrstviami sivej hlíny, nad ňou sa nachádzala lavica hlíny značne predeľovaná vrstvičkami uhoľných bridlíc. Na tejto vrstve ležal hlavný uhoľný sloj, ktorý dosahoval hrúbku do dvoch m. Nadložie tvorilo niekoľko tenkých vrstiev striedajúcich sa uhoľných bridlíc a ílov spolu hrubých 0,1 až 0,6 m. Táto vrstva, pokiaľ bola vyvinutá, zabraňovala závalom bane, ktoré by spôsobovali tekuté kremité piesky nad ňou. Najvrchnejšiu vrstvu nadložia tvorili hnedé íly, ktoré sa využívali na pálenie tehál.

Severozápadne od bane Eva sa nachádzalo fosílné ložisko hrubej vrstvy svetlošedého sypkého kremenného piesku s lavicami ílovitého piesku a tvrdé pieskovcové lavice. Sypký piesok tvoriaci nadložie uhoľných slojov bol vhodný aj na sklárske účely, čo potvrdzovali geologické prieskumy. Piesok bol ťažený v neďalekej pieskovej bani pri puste Mešša. Pre baníkov predstavoval v suchom stave v nadloží veľké nebezpečenstvo. Jediným zmiernujúcim faktorom bola skutočnosť, že v oblasti ložísk uhlia vo Veľkom Krtíši sa pod ním (t. j. nad uhoľným slojom) nachádzala vrstva uhoľnej bridlice prerastanej vrstvičkami ílu zvyčajne hrubá od 10 do 60 cm, ktorá zabraňovala jeho nasypaniu do podzemia. Pri podzemnej ťažbe uhlia bolo ideálne, keď bol tento kremenný piesok dostatočne vlhký. Maximálnu hrúbku piesku odhadoval I. Gaál na 100 až 120 m. Tiež predpokladal, že kvôli rozsiahlej erózii sa z týchto vrstiev (vrátane uhoľných) zachovali len fragmenty.⁶⁷

I. Gaál sa stručne zaoberal aj historickou charakteristikou ťažby uhlia v bani Eva, vlastnosťami samotného uhlia a inými geologickými charakteristikami ložiska. Podklady mu poskytol predovšetkým riaditeľ bane Andrej Mešša prostredníctvom svojich denníkov,⁶⁸ ale okrem svojich výskumov vychádzal aj zo starších rukopis-

65 GAÁL, I. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungaeici*, X., Budapest, 1912, s. 9, 10.

66 GAÁL, I. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungaeici*, X., Budapest, 1912, s. 10.

67 GAÁL, I. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungaeici*, X., Budapest, 1912, s. 3.

68 GAÁL, I. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungaeici*, X., Budapest, 1912, s. 8, 9.

ných prác.⁶⁹ V bani Eva (*Éva bánya*) sa od 1. januára 1881 do 31. decembra 1910 vyťažilo spolu 45 300 ton hnedého uhlia. Spolu s baňou Barbora to bolo 76 200 ton hnedého uhlia, čo predstavovalo ročný priemer 1 494 ton uhlia. Pričom napríklad v roku 1893 bolo z bane Eva vyťažených 3 680 ton uhlia.⁷⁰

Kvalita uhlia nebola všade rovnaká. Išlo o hnedé uhlie, ale niekde bolo černejšie a kvalitnejšie a niekde len drobivé (lignit) a pripomínalo staré drevo. V 60. rokoch 19. storočia bola vykonaná chemická analýza uhlia zo štólne Božie Požehnanie v Ríšskom geologickom ústave vo Viedni. Podľa jej výsledkov uhlík predstavoval 53,3 %, voda 12,77 %, horľavé plyny 31,22 % a popol 2,91 %. Výhrevnosť uhlia bola 3 717 kalórií. Rovnaké hodnoty publikoval aj Alexander Kalecsinszky v roku 1901.⁷¹ V tomto období sa odborníci jednoznačne nezhodovali na tom, či sa vo Veľkom Krtíši nachádza jeden alebo dva sloje uhlia. Napr. J. Bauer predpokladal dva uhoľné sloje, pričom druhý sa mal nachádzať v hĺbke 35 metrov pod hlavným (prvým) slojom a mal mať hrúbku dva m.⁷² Tu však I. Gaál konštatuje, že J. Bauer ešte nepoznal výsledky vrtného prieskumu Andreja Meššu.

Geologickým prieskumom západnej časti banského poľa Eva riešili Meššovci problémy v bani Eva. Vrtný prieskum začal ešte v roku 1878 Andrej Krasislav Mešša. V tomto roku bol navrtaný prvý, 34 m hlboký prieskumný vrt asi 250 m západne od portálu štólne Božie Požehnanie. Postupne bolo v okolí navrtaných ďalších šesť vrtov. I. Gaál dostal od Andreja Meššu denníky s podrobnými poznámkami o profiloch v jednotlivých vrtoch. Na ich základe zostavil podrobnú geologickú stavbu západnej časti banského poľa Eva, kde Meššovci predpokladali väčšie zásoby uhlia. Vrchnú časť profilu tvorila ílovitá hlina pleistocénneho veku s priemernou hrúbkou tri až štyri m, ktorá bola vhodná na pálenie tehál. Pod ňou sa nachádzala 20 m hrubá vrstva hnedej až šedej hliny a uhoľný sloj, ktorý bol miestami prerastený šošovkami piesku a štrku. Hrúbka sloja sa pohybovala od 0,75 m do 2,20 m, vhodná na ťažbu sa potvrdila len medzi vrtom II. na juhu a asi 300 m vzdialeným VI. vrtom na severe (táto línia bola vzdialená asi 250 m od vchodu do štólne Božie Požehnanie). Vrty ležiace západnejšie potvrdzovali jeho rýchle stenčovanie západným smerom. Preto I. Gaál uhoľný sloj pokladal len za šošovku. Podložie bolo tvorené sypkým pieskom a hlinou.⁷³

V správe Banského kapiatnatu v Banskej Bystrici z 13. apríla 1920 sa ešte spomína banské pole Eva, ktorého nájomcom bol Andrej Mešša a spol.⁷⁴ No záznamy z roku 1928 už len vo všeobecnosti spomínajú uhoľné sloje vo Veľkom Krtíši.⁷⁵ Posledná

69 I. Gaál sa odvoláva na staršie rukopisné práce Kamilla Kaufmanna (1894) a Jána Ulreicha (1901), ktoré však bližšie nešpecifikuje.

70 Pričom podľa úradných štatistík uložených v SBA v B. Štiavnici ťažba v Bani Eva bola v roku 1893 len 1 297 ton uhlia.

71 KALECSINSZKY, Sándor. *A magyar korona országainak ásványászatai*. Budapest: Földtani Intézet kiadv., 1901, s. 181.

72 BAUER, Julius. Das Lignit- (Braunkohlen-) Vorkommen bei Nagykürtös. In *Moutan-Zeitung*. III. Jahrg, Nr. 10, Graz, 1896, s. 160.

73 GAÁL, I. A Nagy-Kürtösi barnaszén-terület. In *Annales musei nationalis Hungarici*, X., Budapest, 1912, s. 10.

74 SBA BŠ, f. BKBB, inv. č. 433, č. sp. 237/20 z 13. 4. 1920.

75 SBA BŠ, f. BKBB, inv. č. 640.

Prehľad zamestnanosti a produkcie uhlia v bani Eva v rokoch 1860 – 1913

rok	zamestnanci				produkcia uhlia v t
	muži	ženy	deti	spolu	
1860	-	-	-	-	-
1861	-	-	-	-	-
1862	-	-	-	-	-
1863	12	-	-	12	371,7
1864	-	-	-	-	-
1865	-	-	-	-	-
1866	2	-	-	2	1 705
1867	7	-	-	7	-
1868	10	-	-	10	-
1869	14	-	-	14	1 485,5
1870	30	12	-	42	2 880
1871	22	-	4	26	-
1872	18	2	4	24	-
1873	-	-	-	-	-
1874	17	-	9	26	-
1875	-	-	-	-	-
1876	2	-	-	2	20
1877	11	1	2	9	125
1878	8	1	2	11	250
1879	6	1	2	9	125
1880	5	1	-	1	-
1881	6	1	-	7	1 153,3
1882	4	-	-	4	1 166,7
1883	86	11	-	97	1 378
1884	4	-	-	4	-
1885	6	-	-	6	1 385,4
1886	4	1	-	5	1 290,2

rok	zamestnanci				produkcia uhlia v t
	muži	ženy	deti	spolu	
1887	24	-	-	24	1 545
1888	9	-	-	9	1 545
1889	4	-	1	5	1 075,3
1890	4	-	1	5	1 370,3
1891	22	-	-	22	1 459,6
1892	21	-	3	24	1 459,6
1893	18	-	2	20	1 297,4
1894	11	-	-	11	936,1
1895	30	-	-	30	1 012,7
1896	20	-	1	21	1 105,9
1897	15	-	-	15	952,1
1898	16	-	-	16	1 036,1
1899	24	-	-	24	1 075,3
1900	10	-	-	10	383,5
1901	131	-	-	131	2 205,4
1902	14	-	-	14	767,7
1903	14	-	2	16	-
1904	20	-	-	20	1 496,4
1905	12	-	-	12	1 496,4
1906	12	-	-	12	1 422,8
1907	8	-	-	8	839,8
1908	10	-	-	10	539
1909	11	-	-	11	625
1910	9	-	-	9	364,1
1911	5	-	-	5	168
1912	-	-	-	-	22,2
1913	-	-	-	-	39,9

v súčasnosti známa správa o baníckej činnosti, ktorú sme doposiaľ identifikovali v bývalom banskom poli Eva je z roku 1930, keď tu prebehli neúspešné (kutacie) prieskumné práce.⁷⁶

Geografický priestor bývalého banského poľa Eva s pravdepodobne už opustenou baňou Eva zobrazila topografická mapa z roku 1934.⁷⁷ Bývalá baňa Eva už nie je pomenovaná a na jej lokalizáciu nebola použitá žiadna kartografická značka. Mapa zobrazovala už len budovu, ktorá stála pred štôľňou Božie požehnanie a prístupovú komunikáciu na lokalitu. Zobrazená bola aj skupina bývalých baníckych domov,

⁷⁶ SBA BŠ, f. BKBB, inv. č. 759.

⁷⁷ Mapa je voľne dostupná na internete: <https://www.staremapy.sk/>.

v ktorých boli byty pre šesť baníckych rodín. Domy boli zaznačené kartografickou značkou a pomenované v tvare *Meššová psz*.

Jedno z posledných kartografických zobrazení, ktoré naznačuje existenciu bývalej bane Eva priniesla mapa Maďarského vojenského mapovania z roku 1941.⁷⁸ V mape bola zobrazená prístupová komunikácia k bani a budova, ktorá pôvodne stála pred baňou Eva. Bývalé obytné budovy patriace k bani boli nazvané ako *Messa psz*.

Od 50. rokov 20. storočia sa stopy po bani Eva v mapách strácajú. Banícke domy boli zobrazované aj naďalej a pod názvom osada *Mešovka*, ktorý je živý aj v súčasnosti.⁷⁹ V roku 1951 potomkovia Meššovcov predali obytné domy v osade rodinám, ktoré presídlili po vybudovaní vojenského priestoru Lešň.⁸⁰ Ešte v 50. rokoch 20. storočia označovali roľníci polia v katastrálnom území Veľkých Stracín ležiace v chotárnej časti Poliak a zvažujúce sa na západ k Čerešniaku ako polia v lokalite *Do bani koncom*.⁸¹ Toto pomenovanie dokumentuje aj topografická mapa z roku 1958, kde boli označené termínom *Do bane*.⁸²

Po takmer 80-ročnej ťažbe hnedého uhlia v doline Medokýšneho potoka sa vytvorilo v záveroch jeho ľavostranných výmoľových dolín v lokalite Čerešniak a Prevrátený potok množstvo antropogénnych foriem reliéfu montánneho pôvodu. Ich identifikácia v teréne je v súčasnosti problematická, sú v štádiu staroby a sú porastené agátovými lesmi s neprechodným podrastom. Ich existenciu je možné len predpokladať na základe archívnych materiálov, starých banských máp a chotárnych názvov. Polohu jednotlivých banských diel sme lokalizovali pomocou banských a topografických máp a opisov v archívnych dokumentoch. Z montánnych antropogénnych foriem reliéfu sme identifikovali staré zrelé tvary: štôlne (prepadnuté úvalinové vstupy), haldy (značne erodované) a banský suterén môžeme len predpokladať na základe sekundárnych prejavov – poklesov a prepahlísk na povrchu. Tieto tvary sú sústredené v rozsiahlych výmoľoch vo východnej časti doliny na hranici katastrálnych území Veľkého a Malého Krtíša v blízkosti katastrálneho územia Veľkých Stracín.⁸³

78 Mapa – Magyarország Katonai Felmérése z roku 1941, je voľne dostupná na internete: <https://mapire.eu/hu/map/hungary1941>.

79 Bližšie pozri topografické mapy z 50. rokov 20. storočia dostupné on-line: <https://www.staremapy.sk>.

80 KAMASOVÁ, M. Andrej Mešša, prvý banský podnikateľ a priekopník baníctva vo Veľkom Krtíši. In KAMASOVÁ, M. (ed.). *Zborník príspevkov zo seminára o priekopníkoch baníctva vo Veľkom Krtíši, Andrej Krasislav Mešša 175. výročie narodenia, Vsevolod Čechovič 100. výročie narodenia*. Veľký Krtíš: Spoločnosť Augusta Horislava Škultétyho vo Veľkom Krtíši, 2000, s. 31.

81 Podľa rozhovoru s Máriou Černíkovou (nar. 1930) a Jánom Majorošom (nar. 1926) z Veľkých Stracín.

82 Topografická mapa v mierke 1: 5 000, reambulovaná v roku 1958. Mapa je voľne dostupná na internete: <https://www.staremapy.sk>.

83 HRONČEK, Pavel. *Metodika terénneho vyučovania na príklade školského náučného chodníka v Medokýšnej doline v okrese Veľký Krtíš*. Čebovce: Environmentálna spoločnosť Lutra, 2002, s. 22-27.